

ERIK GRANLY JENSEN

Lektor ved Institut for kulturvidenskaber, Syddansk Universitet

ARKIVER OG BARRIKADER DIGITALISERINGEN AF DR'S RADIOARKIVER I KULTURHISTORISK PERSPEKTIV. RYDNINGEN AF BYGGEREN (1980) SOM EKSEMPEL

ARCHIVES AND BARRICADES | *The Danish Broadcasting Corporation (DR) has begun the digitisation of its audio-visual archives. This transformation from analogue to digital archives raises a number of questions regarding the archive-specific character, history and content of the broadcast material. Furthermore, the digitisation process renders visible a number of problems. This includes possible access for researchers, general availability of the content and permission to present archival material in the public domain; problems all related to intellectual property rights. The article will present the historical broadcast archive from a cultural historical and media policy perspective, suggesting that the cultural heritage of state-owned audio-visual archives remains a contested area due not only to the existing copyright laws but to aspects of historical contextualisation as well. The article presents this perspective through a case study consisting of 48 radio programmes all related to the clearing of the children's playground Byggeren in Copenhagen in May 1980. The case study underlines the complicated institutional and cultural political implications in which the historic audio-visual source material is situated.*

KEYWORDS | *Digitalization, DR, Danish Radio, radio archives, radio history, Byggeren.*

I DR's radioarkiv i Ørestaden ligger mere end 80 års radiohistorie stort set ufortalt hen.¹ For den bredere danske offentlighed er langt størstedelen af arkiverne

1 Jeg har under arbejdet med denne artikel fået stor hjælp fra en række medarbejdere i DR: Per Holst, Klavs Lund og Philip Trier Jacobsen. Jeg vil også gerne takke Eva Fønss-Jørgensen fra Statsbiblioteket i Aarhus, som har bistået med vigtige kultur- og mediepolitiske dokumenter, rapporter og ekspertise til afdækningen af de komplekse rettighedsspørgsmål vedr. den audiovisuelle kulturarv. Adgangen til materialet før 1989, som artiklen har som sit omdrejningspunkt, og som hidtil har været utilgængeligt via Statens Mediesamling, der forestår forskerbetjeningen i Danmark, er gjort mulig gennem min deltagelse i den nationale forskningsinfrastruktur LARM. LARM, som er forkortelsen af 'Lydarkivet for radiofoniske medier', består af forskere fra Københavns Universitet, Aarhus Universitet, Syddansk Universitet, Roskilde Universitet, Aalborg Universitet, Det Informationsvidenskabelige Akademi, Designskolen i Kolding, Statsbiblioteket, DR og Forskningsnettet. Konsortiets opgave er at bidrage til etableringen af en forskningsinfrastruktur for den radiofoniske kulturarv i Danmark. Projektet er finansieret af den nationale pulje for forskningsinfrastrukturer under Det Strategiske Forskningsråd i perioden 2010-2014. Læs mere på <http://www.larm-archive.org>.

stadig utilgængelige, mens forskere kun har besværlig og begrænset adgang til den audiovisuelle kulturarv. Selvom *Dansk Mediehistorie*, der udkom i årene 1995-2003, udførligt beskriver Statsradiofoniens historie fra de første udsendelser i 1920'erne og frem til den digitale formidling, som mediehuset DR står over for i dag, er der i dette 4-bindsværk først og fremmest tale om en kulturpolitisk, mediesociologisk beskrivelse og om en institutionshistorie. Vigtigheden af dette arbejde skal på ingen måde anfægtes, da værket bidrager med omfattende historisk viden om en af de vigtigste kultur-institutioner i det 20. århundrede. Men der er kun tale om en del af historien. En kortlægning af dansk radios *indholdsside*, f.eks. dens kunst- og kulturhistorie, historien om den danske kulturformidling, nyhedsdækningen eller B&U's historie er endnu ufortalt, for blot at nævne nogle få eksempler.

En af de vigtigste grunde til, at den danske medieforskning i så ringe grad har undersøgt, hvad man kunne kalde radiomediets indholdsside, altså de konkrete udsendelser, skal findes i den begrænsede forskeradgang, der historisk har været til DR's arkiv. De senere års medieførlig, der fordrer såvel digitalisering som større grad af adgang til arkiverne for den almindelige borger, indikerer, at dette vil ændre sig i løbet af de kommende år.² I en række europæiske lande finder der netop nu lignende store og ambitiøse digitaliseringsprojekter af massemediearkiver sted, men på grund af copyright-problematikker har disse projekter synliggjort et nyt konfliktfelt og ikke, som man kunne forvente, befrugtet den orientering mod kulturarv og kulturel erindring, der samtidig finder sted i disse år (Knapskog; Huyssen; Stougaard-Nielsen). Den optimisme, der trods alt er en del af disse internationale projekter (i f.eks. Frankrig, Holland og Storbritannien), synes dog ikke at være særlig påvirket af den begrænsede adgang, som der historisk har været til massemediearkiverne i en europæisk sammenhæng (Knapskog). Konflikterne handler i højere grad om at ændre den nuværende lovgivning.

Det vil være et centralt argument i denne artikel, at den medie- og kulturhistoriske forskning med digitaliseringen står over for et genstandsfelt med uanede muligheder, men modsat beslægtede forskningsområder betyder den manglende historiske forskning, at en endog meget stor og besværlig opgave forestår. En kommende medieforskning er således konfronteret med behovet for at gentænke gængse videnskabelige metoder for at kunne arbejde med den meget store mængde empirisk materiale, som arkivet rummer. Åbningen af arkivet vil ikke alene kunne nuancere den hidtidige kulturhistoriske forskning, men endvidere ændre vores forståelse af en række samfundsområder og historiske begivenheder. Måske rummer materialet dets enorme omfang taget i betragtning endog behovet for at skulle udvikle en filologi for audiovisuelt materiale. Medieforskningen står ved en tærskel til denne digitale æra, og utvivlsomt vil forskningen for alvor ændre karakter, når f.eks. talegenkendelse kan integreres som analyseværktøj og søgeredskab. Endnu er dette en opgave for fremtidig forskning, men allerede nu må medieforskningen

2 I medieaftalen for 2011-2014 hedder det: "DR's arkiver skal som en vigtig del af kulturarven fortsat i videst mulige omfang gøres tilgængelig for offentligheden."

erkende, at den ikke blot står over for et genstandsfelt med uanede muligheder, men også er konfronteret med en kommende gentænkning af gængse videnskabelige metoder.³

Det særegne ved DR's arkiv og konsekvensen af, at der stort set ikke foreligger indholdsforskning, bliver først for alvor synlig ved sammenligning med andre kulturavsarkiver, f.eks. nationalmuseets forhistoriske samling. Også denne samling bliver digitalt tilgængelig i de kommende år i form af digitalfotografisk dokumentation⁴. Den mest afgørende forskel er dog, at den forhistoriske samling allerede er beskrevet. Der har gennem det 20. århundrede været talrige udstillinger af denne samling, kataloger og forskningsprojekter er publiceret. Kort sagt: Samlingen har en historie, dens indholdsside er allerede kendt, analyseret, fortolket, formidlet, og digitaliseringen er i den forstand mest af alt at forstå som et supplement til samlingen og en åbning af nye formidlingsmuligheder.⁵ Anderledes med radioarkivet, hvor vi kan sondre mellem det analoge arkiv eller båndarkivet og det digitale arkiv. Her findes der stort set ingen historie, ingen kontekstualisering af indholdssiden, ingen analyse, ingen fortolkning. Den igangværende digitalisering af DR's arkiv udgør således ikke et supplement til et allerede etableret forsknings- og formidlingskorpus, men vil for forskeren ofte være det første kendskab til arkivet, hvilket synliggør, at radiohistoriens indholdsside udgør et sort hul i den danske kulturhistorie.⁶ DR's arkiv rummer 100.000-vis af udsendelsestimer, og selvom digitaliseringen potentielt set rummer uanede muligheder, hvad angår søgning, strukturering og bearbejdning af materialet, så rejser digitaliseringen samtidig nye, næsten uoverstigelige udfordringer for forskningen, ikke mindst af metodisk art.

Arkivets status og Statsradiofoniens (senere Danmarks Radio og DR) forvaltning af sin monopolstatus er helt afgørende i denne sammenhæng. Allerede med loven om radiospredning fra 1924, vedtaget i forbindelse med Statsradiofoniens etablering, blev den danske stat garanteret fuld kontrol over æteren og eneretten til at udsende og producere radiofoniske udsendelser i Danmark (Poulsen). I et historisk perspektiv er der tale om en højest speciel situation: På den ene side en statsligt ejet medievirksomhed, der i perioden 1925-1985 havde monopol på den æterbårne nyheds- og kulturformidling i Danmark. Statsradiofonien var så at sige overalt, hele tiden, med en enorm påvirkning af samfundet og dets livsformer til følge (Jauert 113-14). På den anden side en situation, hvor en udsendelse i selvsamme

3 I sin artikel om behovet for en digital filologi i forbindelse med digitaliseringen af den litterære kulturarv henviser Jakob Stougaard-Nielsen til Jerome J. McGanns plæderen for netop behovet for nye metoder og insisterer på, at analyser af (digital) litteratur i det 21. århundrede får brug for nye værktøjer og nye begreber, fordi vores kultur transformerer sig så radikalt i disse år. Sml. Stougaard-Nielsen og McGann.

4 Sml. Endelig rapport fra Digitaliseringsudvalget, Kulturministeriet 2009.

5 Om digitalisering som supplement til en eksisterende kulturarvssamling, se f.eks. Lund.

6 Tyngdepunktet i dansk radioforskning ligger således et andet sted end på indholdssiden. Overgangen fra analog til digitalt sendenet eller introduktionen af nye formater, f.eks. DAB-radio og podcast, som på en række afgørende måder har ændret måden at lytte til radio på, er eksempler på denne forskning. Det er især Per Jauert, der i en dansk sammenhæng har redegjort for og analyseret denne udvikling. Se f.eks. "Fra broadcast til podcast – digital radio i Danmark" in: Mortensen 103-148.

øjeblik den overgik fra at være *broadcast* til at være *arkivmateriale* blev utilgængelig for offentligheden. Det er denne uadskillelighed mellem ekstrem allestedsnærværelse og gennemtrængning af en hel kultur i udsendelsesøjeblikket og fuldstændighed utilgængelighed for offentligheden, når denne udsendelse er journaliseret som arkivmateriale, der har kendetegnet dansk radio set i et kulturhistorisk perspektiv. Som antydnet ovenfor har denne uadskillelighed haft massiv indflydelse på kultur- og medieforskningens valg og nødvendige fravalg.

Det vil i forlængelse af dette perspektiv være anliggendet i denne artikel at diskutere de problemstillinger, der knytter sig til kultur- og mediehistorieskrivning under disse vilkår både i et historisk perspektiv og i forhold til en kommende indholdsorienteret radioforskning. Afslutningsvis i artiklen vil jeg pege på nogle af de problemer, som en kommende indholdsforskning vil stå over for, f.eks. i forhold til formidlingen af radiomaterialet i det offentlige rum.

DR's arkivhistorie

Som et første skridt i denne bestræbelse er det værd at dvæle ved de historiske forudsætninger for opbygningen af DR's arkiv, som for alvor tog form i årene efter 2. Verdenskrig. De første radioudsendelser fra midten af 1920'erne var live-sendinger. Kun ganske få af disse udsendelser blev skåret på lakplade med henblik på genbrug eller bevaring. Viden om disse programmer stammer derfor fra de trykte programoversigter (de såkaldte hvide programmer), efteromtale i aviser eller andre skriftlige kilder (erindringer, breve m.m.).⁷ I løbet af 1930'erne begyndte en spæd arkivpraksis dog at indfinde sig i Statsradiofonien. Statslige begivenheder som statsbegravelser, broindvielser, politiske taler, m.fl. blev nu skåret på lakplade til senere brug, dvs. gendudsendelse, journalistiske produktioner og research. Uden at Statsradiofonien havde en egentlig arkivpolitik begyndte opbygningen af et arkiv at tage form. I årene umiddelbart efter 2. Verdenskrig havde denne praksis medført, at en anseelig samling historiske optagelser var samlet i Statsradiofonien, og i 1952 blev der som konsekvens af denne udvikling taget initiativ til at systematisere arkiveringsarbejdet og oprette et egentligt radioarkiv.⁸

Af et såkaldt stiftelsesdokument fra d. 15. april 1952, der markerede etableringen af arkivet, henvises til en samling optagelser, et såkaldt "stemmearkiv" bestående

7 Danmark har ikke et dokumentarkiv, der kan sammenlignes med f.eks. BBC's Written Archives. Rigsarkivet har dog modtaget en omfattende del af DR's historiske dokumenter (interne papirer, mødereferater, lovdokumenter, beskrivelser af programmer (dog ikke metadata, som tilhører DR) m.fl. som en del af pligtaflæringen. Der er her tale om dokumenter fra 1924-1995. Dokumenter fra 1995 og frem befinder sig fortsat i DR og er ikke umiddelbart tilgængelige for forskning. Om den enorme betydning som BBC Written Archives har haft for britisk medieforskning, sml. Kavanagh & Lee 68.

8 For en udførlig beskrivelse af Statsradiofoniens første år og af programfladen, se Poulsen. De statslige begivenheder som f.eks. broåbninger er særligt interessante, dels fordi disse findes i hele arkivets historie og derfor åbner op for sammenlignelige kilder over tid, dels fordi disse broåbninger ofte var mediebegivenheder, som pegede på de karakteristika, der kendetegnede Statsradiofonien som statslig medievirksomhed, f.eks. spørgsmålet om nationalstat, brugen af det offentlige rum, relationen mellem stat og borger osv. Om dette dobbelte aspekt ved broåbningen, se Jensen.

af “kendte stemmer og af begivenheder af historisk art”.⁹ I stiftelsesdokumentet begrundes behovet for et radioarkiv på følgende måde:

“I erkendelse af et sådant arkivs umådelige værdi for eftertiden har radiorådets programudvalg ment det ønskeligt at få fastlagt nærmere retningslinier for arkivet, dets a jourføring, fornyelse, samarbejde med andre lignende institutioner m.v., og man har derfor besluttet at nedsætte et udvalg, som skal have til opgave at udarbejde sådanne retningslinier.” (ibid.)

Radiatorådet med formanden (og senere kulturminister) Julius Bomholt i spidsen var allerede ved arkivets etablering fuldt bevidst om materialets “umådelige værdi” for eftertiden.

Hvis radioarkivet i begyndelsen mindede om et traditionelt kulturarvsarkiv ved at bestå af exceptionelle genstande (særligt værdifulde programmer) udviklede arkivpraksissen sig op gennem 1960’erne til i stadig højere grad at arkivere repræsentative udsnit af sendefloden, og endelig i midten af 1980’erne blev det sidste skridt taget til en fuld arkivering af hele sendefloden. Også i dette historiske perspektiv er mediearkivet principielt anderledes end den kulturhistoriske samling på f.eks. Nationalmuseet. De faldende priser på spolebånd op gennem 1960’erne har afgjort spillet en rolle for denne udvikling, akkurat som den teknologiske udvikling sandsynligvis har haft betydning for denne ekspansion. Sidst med ikke mindst har en større bevidsthed om den kulturhistoriske værdi af udsendelserne, som det kommer til udtryk i stiftelsesdokumentet, været vigtig for denne udvikling.

Det er dog ikke kun i forhold til andre kulturarvsarkiver, at DR’s audiovisuelle kulturarv er grundlæggende forskellig. Også hvis man sammenligner med andre massemediearkiver, gør en række signifikante forskelle sig gældende. Danske dagblade og magasiner, der er underlagt den helt samme copyright og rettighedslov adskiller sig i et historisk perspektiv på ét helt afgørende punkt: tilgængelighed. Alle publikationer i Danmark er i henhold til loven om pligtaflevering siden 1697 blevet indleveret til det Kongelige Bibliotek, og fra 1871 og frem inkluderede loven alle trykte publikationer af kulturhistorisk værdi. Forskere inden for alle vidensområder har via disse arkiver haft en unik adgang til skriftlige kilder. Enhver forståelse af f.eks. struktureringen af det offentlige rum i Danmark omkring år 1900 er helt afhængig af adgangen til avis- og tidsskriftarkiver fra denne periode. Dette skyldes ikke alene artiklernes konkrete indhold, f.eks. deres beskrivelser og iscenesættelser af livsformer. Også vægtningen af stofområder eller samspillet mellem illustrationer/fotografi og tekst er afgørende for en forståelse af det offentlige rums strukturering i denne periode. Alle disse forhold rummer viden om denne periode, akkurat som DR’s udsendelser bærer en unik samtidshistorisk signatur med sig. Hvis avis-

9 Af dokumentet, der befinder sig i DR ARK, fremgår det endvidere, at et udvalg bestående af en række ledere fra andre kulturinstitutioner og ledende personer fra Statsradiofonien, f.eks. de to afdelingschefer Axel Dahlerup og Frederik Heegaard skulle sikre opbygningen af arkivet, sml. Stiftelsesdokument, 1952.

samlingen på Det Kongelige Bibliotek har været tilgængelig gennem hele det 20. århundrede i original form, som mikrofilm eller i digital gengivelse, så aftegner et helt andet billede sig som nævnt i forhold til DR's radio- og tv-arkiver.¹⁰

Først i 1997 blev de audiovisuelle medier en del af pligtafleveringen (Fønss-Jørgensen 317). Dette skete året efter, at det var blevet afgjort, at Statsbiblioteket i Aarhus og dermed Statens Mediesamling skulle sikre forskningsadgang til både det omfattende materiale fra perioden 1989 og frem, som Statsbiblioteket allerede havde i analoge og digitale kopier, og i forhold til det lige så omfattende materiale fra perioden omkring 1930 og frem til 1989 (ibid.).¹¹ Det sidstnævnte materiale havde Statsbiblioteket dog ikke adgang til (og har det stadig ikke). Materialet før 1989 befinder sig i DR og er for langt størstedelen af materialets vedkommende kun tilgængeligt i analoge formater, dvs. spolebånd, lakplader og såkaldte voksvalser. Materialet befinder sig i dag dels i DR Byen i Ørestad, dels i et fjernarkiv under den gamle TV By i Gyngemosen i Søborg. Som sagt har Statsbiblioteket ingen lovsikret adgang til materialet før 1989, og der findes ingen aftale mellem DR og Statsbiblioteket om udlån eller digitalisering af dette materiale. Konsekvensen af dette er, at der stort set ingen forskning findes i materialet før 1989. De to vigtige undtagelser fra denne regel er Ib Poulsens doktorafhandling om den danske radiomontage, *Den danske radiomontage og dens rødder* (2006) og Ib Bondebjergs bog om den danske TV-dokumentar, *Virkelighedens fortællinger* (2008). Der er dog netop tale om undtagelser, og som det fremgår i begge studier, havde begge forskere ekstraordinært fået adgang til arkivet (sml. Poulsen og Bondebjerg). Nogen general aftale findes der ikke.

Svaret på, hvorfor det kun er forskere og ikke almindelige borgere, der har adgang til DR's audiovisuelle kulturarv fra 1989 og frem, skal søges i en række internationale rettighedslove, som Danmark tiltrådte i begyndelsen af forrige århundrede. Den vigtigste lov er den såkaldte *Bernerkonvention*, som Danmark tiltrådte i 1909, en lov, som stadig er afgørende for fortolkningen af f.eks. adgangen til danske public-service-arkiver. I *Betænkning om dansk mediepolitik* fra 1985, som skulle bane vejen for etableringen af Statens Mediearkiv i 1987, hedder det f.eks. i en redegørelse om en mulig totalarkivering af sendefloden for radio og tv:

“I den danske betænkning fra 1976 om bevaring af radio- og tv-udsendelser giver udvalget også udtryk for, at en totalarkivering ikke er forenelig med vore konventionsmæssige forpligtelser. Udvalget foreslog, dels oprettelse af et arkiv for radio/tv-udsendelser, uafhængigt af Danmarks Radio, og dels en ny bestemmelse i op-havsretsloven, som indebærer, at værker udsendt i Danmarks Radio kan opbevares i arkivet under forudsætning af, at de ud fra et forskningsmæssigt synspunkt skønnes at være af dokumentarisk værdi.” (*Betænkning om dansk mediepolitik* 201)

10 Om denne helt særlige forskel mellem trykte massemedier, aviser og tidsskrifter og återbårne medier, se *Betænkning om dansk mediepolitik* 199.

11 Siden 1984 havde Statsbiblioteket taget DR's sendeflade “ned fra luften”, men det var først fra 1989, at der blev givet lov hjemmel til denne praksis.

I 1976 lykkedes det ikke at finde et flertal for dette lovforslag, men hjulpet på vej af en meget bred fortolkning af formuleringen “dokumentarisk værdi”, som var blevet anvendt i Sverige og Norge, lykkedes det i begyndelsen af 1980’erne at få en aftale på plads, således at Statens Mediearkiv kunne åbne i 1987. Sikringen af forskningsadgangen til fremtidigt materiale, dvs. fra 1989 og frem havde dog en høj pris i forhold til den almindelige borgers adgang til materialet. I betænkningen hedder det videre:

“Almenheden vil ikke umiddelbart have adgang til de bevarede radio- og tv-udsendelser, som man i dag kender fra de trykte medier. Det er nemlig en forudsætning for at man overhovedet kan etablere en opbevaringsordning baseret på optagelser, der ikke er sket med rettighedshavernes samtykke, at tilgængeligheden er endog meget begrænset. Det følger af *Bernerkonventionens* art. 9, hovedregel for reproduktions-retten. Her slås det fast, at det kun er ‘i visse særlige tilfælde’, og under ganske bestemte forudsætninger, at et land i den nationale lovgivning kan lave regler, der tillader en optagelse uden ophavsmandens samtykke. Det er ensbetydende med, at dansk lovgivning ikke kan give hjemmel til optagelse i bevaringsøjemed med mindre der sættes ret snævre grænser for tilgængeligheden. Adgangen til materialet må under alle omstændigheder være velafgrænset og velkontrolleret. Udvalget [...] forudsatte derfor også, at det bevarede materiale kun skulle være tilgængelig for forskere.” (Ibid. 202)

Prisen for sikringen af forskeradgangen til den audiovisuelle kulturarv fra 1989 og frem var ganske høj, ikke mindst for den almindelige borger. For når DR med henvisning til den danske offentlighedslov kan optage f.eks. en demonstrerende folkemængde uden at spørge de enkelte individer om lov, er selvsamme folkemængde på paradoksals vis afskåret fra at få adgang til dette arkivmateriale. Ifølge *Bernerkonventionens* bestemmelser om beskyttelse af rettighedshavere er det kun forskere, der kan få adgang til optagelser og reproduktionen af den demonstrerende folkemængde. I en dansk public-service-virkelighed betyder dette, at til trods for, at det er mængden, der har betalt for produktionsmidlerne i form af skatter og licens, og til trods for, at mængden agerer materiale for reproduktionen, så er folkemængden forment adgang til den mediemæssige reproduktion af sig selv. Hensynet til beskyttelsen af den enkeltes rettigheder vejer tungt.

Hvis Statens Mediesamling således er sat i verden til at betjene forskningen (og ikke borgerne) i den audiovisuelle kulturarv efter 1989, så er DR’s arkiv forblevet et journalistisk arkiv uden forpligtelser (udover bevaring) over for almenheden. Materialet før 1989, som tæller ca. 115.000 udsendelsestimer, er Statens Mediesamling således ikke sikret adgang til. Arkivstrategien i DR, dvs. såvel bemanningen i arkivet som den type oplysninger, som ledsager kilderne i form af metadata, er bestemt med henblik på in house-brug og ikke med henblik på kulturhistorisk forskning, kulturarv eller lignende. Det er naturligt nok et journalistisk arkiv. Registrering og metadatering er udført med henblik på DR’s egen produktion, journalistisk

research og sendeflade. I det omfang, at det historiske materiale anvendes, bliver det enten genudsendt, genbrugt til andre udsendelser eller fungerer som grundlag for research til nye programmer.

Forskning i arkiverne har derfor også været underlagt nogle helt specifikke udfordringer i sammenligning med eksempelvis avisarkiverne. Forskere med interesse for Danmarks audiovisuelle kulturarv før 1989 har ikke kunnet få assistance via Statsbiblioteket, men har dog kunne betale DR for at få adgang til arkivet.¹² Reelt har dette betydet, at med mindre en forsker har haft en større bevilling øremærket til arkiv-adgang, så har arkivet ikke været tilgængeligt. Kun yderst sjældent er dette tilfældet, hvorfor forskning i disse arkiver reelt har været ikke-eksisterende. Konsekvenserne af denne de facto blokering af de historiske arkiver før 1989 er mangfoldige. Eksempelvis har den økonomiske faktor været afgørende for, hvilken form for forskning der er blevet bedrevet i arkiverne. Større kvantitative undersøgelser af dansk radios indholdsside findes der således ikke, hvilket lader sig forstå som en direkte konsekvens af de store økonomiske omkostninger, som adgangen til materialet indebærer.

Byggeren som case

Via LARM-projektet har jeg haft adgang til radiomateriale fra før 1989, og afslutningsvis vil jeg skitsere en forsknings-case fra denne periode for herigennem at rejse en række problemstillinger om arkivets strukturering. Casen er rydningen af byggelegepladsen Byggeren på Nørrebro i maj 1980. Udover den tidsmæssige placering før 1989 er casen valgt, fordi den rummer et overskueligt antal kilder, 48 i alt, som dog peger i mange forskellige retninger. Endvidere er materialet selv del af en medie- og rettighedskamp. Formidlingen af de voldsomme kampe mellem politi og aktivister gjorde dybt indtryk i befolkningen, og da begivenhederne eskalerede omkring 1. maj 1980, blev der indført undtagelsestilstand på Nørrebro. Nok så vigtigt er det, at aktivisterne dokumenterede begivenhederne med kameraer og båndoptagere, akkurat som politiet optog begivenhederne med henblik på arrestationer. Samtidig var 1970'erne præget af en række kritiske massemediediskurser, f.eks. Oskar Negt og Alexander Kluges *Öffentlichkeit und Erfahrung* (1972). I en dansk sammenhæng er den vigtigste udgivelse i forhold til Statsradiofonien og offentlighedsbegrebet utvivlsomt Frands Mortensens *Ytringsfrihed og offentlighed* (1975) om fyringen af DR-journalisten Erik Thygesen. Nævnes skal også samme Thygesens antologi *Uprofessionelle billeder. For en demokratisering af medierne* (1980), hvor DR's monopol blev voldsomt kritiseret. Man kan sige, at 1970'erne var præget af en række konkurrerende mediediskurser, men at det samtidig var et årti, der, hvad de nationale medier angik, helt og holdent var defineret af Danmarks Radio.

12 2013-priserne taler deres eget sprog: 530 kr. pr. påbegyndte time for at lytte til udsendelser. Skal man have en kopi af en udsendelse ligger prisen på ca. 1000 kr. pr. time.

Selve rydningen af byggelegepladsen havde endvidere en historie, der strakte sig tilbage til begyndelsen af 1970'erne. I 1973 havde Københavns Kommune til- ladt, at borgere på Nørrebro kunne etablere en byggelegeplads på en byggetomt i området omkring den Sorte Firkant under forudsætning af, at beboerne ville rømme pladsen, når bygherren skulle i gang med at opføre etageejendomme. På grund af den økonomiske krise i 1970'erne skulle der gå seks år, før kommunen i 1979 første gang bad beboerne rømme byggelegepladsen. En række uheldige om- stændigheder, løftebrud fra Københavns Kommune og tilfælde af tilsyneladende umotiveret politivold, fik situationen til at eskalere med nogle af de voldsomste gadekampe i efterkrigstidens Danmark til følge.

De 48 radiokilder om rydningen fordeler sig på en række meget forskellige radiofoniske genrer. Et første nedslag i materialet skal dog handle om den doku- mentar, som Karen Secher og Thomas Holmby Hansen producerede i forbindelse med 30-året for rydningen af Byggeren: "Byggeren i bakspejlet" fra 2010, den eneste udsendelse der er tilgængelig om rydningen på DR's hjemmeside. Udsendelsen følger sig til den lange dokumentartradition i DR og er kendetegnet ved en interessant bestræbelse på aktualisering af konflikten. Siden rydningen af Ungdomshuset og konfrontationen mellem beboere på Nørrebro og politi i 2007 har kampen for alternative livsformer været skærpet på Nørrebro, og dokumentaren interesserer sig åbenlyst for, hvordan Rydningen af Byggeren, der ikke bare fik stor betydning for BZ-bevægelsen i 1980'erne, men også for de grupperinger, der samledes om- kring Ungdomshuset op gennem 1990'erne, kan være historisk kontekst for disse begivenheder.¹³ Udsendelsen er således både en markering af 30-året for rydningen og et forsøg på kontekstualisering i forhold til den udvikling, som Nørrebro har gennemgået, såvel i forhold til sanering, ungdomskulturer, relationen til politiet osv. Det er da også et tilbagevendende og strukturerende element i udsendelsen, at arkivindslag veksler med interview med politifolk, der deltog i rydningen, og med børn og forældre, der deltog i aktionerne 30 år tidligere. Erindringen som arkiv bliver på denne måde en afgørende faktor for dokumentarens historiske formid- ling og kontekstualisering, et erindrings-arkiv, der altså suppleres med klip fra det historiske mediearkiv.¹⁴

Dokumentaren er dog også interessant i et andet perspektiv, som sandsynligvis ligger uden for producenternes intention med udsendelsen. Dette forhold udtrykker snarere forskellen mellem DR's arkiv og ikke mindst arkivpraksis, og den mulige *kommende* praksis, som digitaliseringen og tilgængeliggørelsen af DR's arkiv ville kunne medføre. "Byggeren i bakspejlet" er således et mønster-eksempel på den funktion, arkivet har haft i DR's historie. De historiske kilder har været brugt som research for journalisterne og til brug for nye udsendelser, i dette tilfælde en aktualiserende dokumentar. Arkivet er i den forstand et internt anliggende og

13 Om relationen mellem rydningen af Byggeren og BZ-bevægelsen, se f.eks. Hansen, "IsceneZelse" 8.

14 Dokumentaren indskriver sig på denne måde i det skisma mellem erindring og arkiv, som Andreas Huyssen udfolder i blandt andet artiklen "Present Pasts. Media, Politics, Amnesia", sml. Huyssen 2000.

fortolkningen og formidlingen af materialet er – uagtet hvilken intention en given udsendelse måtte have – bundet til DR's selvforståelse, public service-fortolkning, den journalistiske fremstillingsform osv. Dette er afgørende for en forståelse af den strukturelle konflikt, der er på færde her, og som adskiller DR's arkiv fra andre massemedie-arkiver, f.eks. avissamlingen på Det Kongelige Bibliotek. Hverken almindelige borgere, forskere eller Statsbiblioteket i Aarhus og dermed Statens Mediesamling er sikret nogen formel adgang til de 48 historiske kilder om rydningen af Byggeren. DR lever fuldt op til sin public service-forpligtelse med en udsendelse som "Byggeren i bakspejlet", men frem for at vise materialet i dets oprindelige form, vælger DR en formidling af begivenheden. Alternativt kunne DR have oprettet online-adgang (også bare for en begrænset periode) til de 48 udsendelser som markering ikke bare af 30-året for rydningen af Byggeren, men også som en markering af DR's egen institutionshistorie som mediepolitisk aktør i det offentlige rum.

Det er bemærkelsesværdigt, at kulturhistorikeren Nils Gunder Hansen i en tidsskriftsartikel fra 1981, altså året efter rydningen og direkte foranlediget af den aktivistiske instruktør Invernizzi Francos film *Kampen om Byggeren* (1981), rejser et lignende kritisk spørgsmål om fortolkningen og formidlingen af rydningen som mediebegivenhed. Hansen skriver:

"Byggelegepladsen på Nørrebro blev jævnet med jorden i begyndelsen af maj; til gengæld lykkedes det med imponerende, kompensatorisk hast for venstrefløjens medieindustri at rejse en imaginær bygning: Byggeren som Politisk Begivenhed, Historie, Realitet etc. Fuld garanti for autenticiteten gennem filmen – bogen – pladen. Når man konfronteres med dette massive opbud af interpretationer og bekræftelser, føler man sig fristet til at spørge: Hvorfor skal begivenheden garanteres ved denne *produktion af realitet?*" (Hansen, "Byggerens fald" 31)

Citatet er del af et større ræsonnement, hvor Gunder Hansen læser venstrefløjens produktion af en særlig forståelse af rydningen i rammen af Jean Baudrillards simulakrum-teori. Hverken Gunder Hansen eller Baudrillard er i denne sammenhæng særlig interesseret i kulturarv og massemedier, men det er ikke desto mindre samme kritik af behovet for en "produktion af realitet", som man kan rette mod DR's formidling af deres historiske arkiver.

Materialet om rydningen af Byggeren peger i mange forskellige retninger. Der er indslag fra børneradio, fra *P4/PI*, nyhedsindslag, "field recordings", magasinprogrammer, uddrag fra politiske diskussioner i Borgerrepræsentationen, et lyrisk essay, en dokumentar om en nedbrudt politimand mange år efter rydningen, uddrag fra koncerter med musik om Byggeren osv. Under ét er materialet ikke alene vildtvoksende og uoverskueligt, uden det styrende princip fra dokumentarens narrative strukturering åbner arkivmaterialet sig endvidere på en ny og anden måde. Det historisk strukturerede 'offentlige' rum, der åbner sig ved lytningen, vækker ikke minder om et harmonisk samtalerum, men snarere om et antagonistisk rum

af stridende synpunkter, et offentligt rum som et 'stridens rum', som Claude Lefort formulerede det; men også et rum, hvor det politiske kan udfolde sig. Arkivet er på denne måde, og det bør få lov til at fremstå som et sådant rum af stridende overbevisninger i stadigt samspil med øvrige kulturhistoriske arkiver. Snarere end en fortælling, der samler stumperne som radiodokumentaren "Byggeren i bakspejlet" gør, bør arkivet være det sted, hvor stumperne kommer til udtryk. Men den nuværende lovgivning, dvs. DR's stadige henvisning til *Bernerkonventionen* har en sådan åbning af arkivet og liberalisering af materialets anvendelse lange udsigter. Der er dog ikke blot tale om behovet for en ændret international rettighedslov eller et kultur- og mediepolitisk indgreb fra politisk side. Det synes endvidere nødvendigt med en gentænkning af arkivet som kulturhistorisk strukturering af den fælles fortid. Måske vil det kræve en arkivforståelse som i Michel Foucaults *Vidensarkæologien*. Foucault skriver her:

"Arkivet er ikke det, som på trods af dets umiddelbare flugt beskytter ytringens hændelse og opbevarer dens civilstand som flygtning for fremtidige hukommelser; det er det som ved ytrings-hændelsens rod og i det legeme, hvori den byder sig til, fra starten af definerer *systemet for dets fremsigelig*hed. Arkivet er heller ikke det, som opsamler ytringernes støv, når de igen er blevet livløse, og muliggør deres genopstandelses eventuelle mirakel; det er det som definerer aktualitets-måden for ting-ytringen; det er *systemet for dens funktion*". (Foucault 191)

Opgaven for en kommende indretning af arkivet, ikke mindst det audiovisuelle massemediarkiv med dets komplekse historie og manglende historiske kontekstualisering (og analyse af dets indholdsside), bliver netop at holde fokus på 'aktualitetsmåden', dvs. den måde, hvorpå tingene kan komme til udtryk. Frem for samlingen af materialet og fortolkningen af det vil opgaven måske først og fremmest være at vende sig mod den større og langt vanskeligere formidling, der på én gang præsenterer materialet uden fortolkning og strukturering, men vedbliver at insistere på en tanke i bevægelse.

LITTERATURLISTE

- "Aktstykke 145". Ministeriet for Kulturelle Anliggender. København 1987.
- Betænkning om dansk mediepolitik. Mediepolitik, Danmarks Radio, kabel-tv, kortbølge, teledata, bevaring, juridiske forhold m.v.* Mediekommissionens betænkning nr. 6, Betænkning nr. 1029, 1985.
- Bondebjerg, Ib. *Virkelighedens fortællinger. Den danske TV-Dokumentarismehistorie*. Frederiksberg: Forlaget Samfundslitteratur, 2008.
- Bro, Sten. *Kampen om Byggeren. Genfortalt i billeder*. København: Informations Forlag, Tiderne Skifter, Politisk Revy, 1980.

- Digitalisering af kulturarven – midtvejsrapport fra Digitaliseringsudvalget*. Kulturministeriet, 2008. <http://www.kum.dk/sw75990.asp>
- Digitalisering af radio og tv-arkiver. En udredning foretaget af en arbejdsgruppe nedsat af Kulturministeriet*. Statsbiblioteket. Aarhus 2002.
- Finnemann, Niels Ole. *Internettet i mediehistorisk perspektiv*. Frederiksberg: Forlaget Samfundslitteratur, 2005.
- Foote, Kenneth E. "Forget: Archives, Memory, and Culture". *The American Archivist* 53.3 (1990): 378-392.
- Foucault, Michel. *Vidensarkæologien* (ovs. Mogens Crohm Jacobsen). Aarhus: Philosophia: 2005.
- Fønss-Jørgensen, Eva. "Medier og musik på Statsbiblioteket. – et historisk rids med fokus på formidling". *Mellem bøger, bit og brugere. Statsbiblioteket 1977-2002*. Red. Niels Mark, Erling Midtgaard Hanssen og Niels C. Nielsen. Aarhus: Statsbiblioteket 2002. 317-329.
- Hansen, Niels Gunder. "Byggerens fald. Og den politiske virkelighedsgenrejsning". *Semiotik* 2 (1981): 31-35.
- Hansen, Niels Gunder. "Iscenelse og civil ulydighed". *Information* 19. Maj 1989, "Moderne tider": 8.
- Huyssen, Andreas. "Present Pasts: Media, Politics, Amnesia". *Public Culture* 52.1 (2000): 21-38.
- Invernizzi, Franco. *Kampen om Byggeren* (prod. Franco Invernizzi & Jes Bonde). Dok-Film 1980. 45 min.
- Jakubowicz, Karol. "Hold fast i kernen, og lav så om på (næsten) alt andet! Redefinering af public service for det 21. århundrede". *Public service i netværkssamfundet*. Red. Frands Mortensen. Frederiksberg: Forlaget Samfundslitteratur, 2008. 251-282.
- Jakobsen, Jakob. "Interview med filmskaberens Franco Invernizzi". *TV-TV, FreeUtv*, 30.11.2005, kl. 23:30-23:45.
- Jauert, Per. "Fra broadcast til podcast. – digital radio i Danmark". *Public service i netværkssamfundet*. Red. Frands Mortensen. Frederiksberg: Forlaget Samfundslitteratur, 2008. 103-148.
- Jensen, Erik Granly. "Og nu, nu er broen åben. DR's radioarkiver og digitaliseringen af den danske kulturarv". *Magasinet Humaniora* 1 (2007), 26-30.
- Kavanagh, Jacquie og Adam Lee. "Accessing TV History: Accessing BBC Archives". *Critical Studies in Television* 5:2 (2010). 68-72.
- Knapskog, Karl. "Archives in Public Service". *Critical Studies in Television* 5:2 (2010). 20-33.
- Kühnel, Poul-Ove. "Weidekamp: Jeg er rystet og chokeret". *Ekstrabladet* 1. Maj 1980: 8.
- Lund, Niels D. "Digitalisering som kulturpolitik. Agendaer og aktører i den nye formidling af fortiden". *Digital formidling af kulturarv. Fra samling til sampling*. Red. Niels D. Lund, Viborg: Multivers, 2009.
- Poulsen, Ib. *Radiomontagen og dens rødder. Et studie i den danske radiomontage med vægt på dens radiofoniske genreforudsætninger*. Frederiksberg: Samfundslitteratur, 2006.
- Rapport fra Arbejdsgruppen om bevaringsforanstaltninger med henblik på arkivering radio- og tv-udsendelser*. Ministeriet for Kulturelle Anliggender. København 1986.
- Stiftelsesdokument*, Statsradiofonien. DR ARK, 1952.
- Stougaard-Nielsen, Jakob. "Den digitale kulturarvs filologi". *Kritik*, 43. 196 (2010): 122-132.
- Søndergaard, Henrik. "DR's digitale strategier". *Public service i netværkssamfundet*. Red. Frands Mortensen. Frederiksberg: Forlaget Samfundslitteratur, 2008. 31-66.
- Cameron, Fiona og Sarah Kenderdine (red.). *Theorizing Digital Cultural Heritage. A Critical Discourse*. Cambridge Mass & London: MIT Press, 2007.